

11. Хитцель Ф. Османская империя : монография / Фредерик Хитцель. – М. : Вече, 2006. – 384 с.
12. Шеремет В. И. Становление Османской империи. XIII–XVI вв. / В. И. Шеремет // Новая и новейшая история. – 2001. – № 1. – С. 45–65.
13. Вооруженные силы Османской империи в XV–XVII вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.tochka.gerodot.ru.
14. Гомюрджинский Кочибей. Рисале [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.thitmar.narod.ru.
15. Османская империя в XV–XVII вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.vernad.ru.
16. Османская империя. Упадок [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.world-history.ru.
17. Новые документы о сипахийском землевладении в Османской империи в кон. XVI в.; пер. Б. Цветкова // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. – 1964. – Т. 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.thitmar.narod.ru.
18. Habesci E. The Present State of the Ottoman Empire / E. Habesci. – London, 1784. – 443 p. – Режим доступа : books.google.com.
19. History of the Ottoman Empire / [Jacob S., Procter C., Riddle Rev. J. E., M'Connechy J.]. – London ; Glasgow, 1854. – P. 477. – Режим доступа : books.google.com.
20. Upham E. Hisatory of the Ottoman Empire from the its establishment, till the year 1828 / E. Upham. – Edinburgh, 1829. – P. 297. – Режим доступа : books.google.com.
21. Phillpots J. S. The Causes of the successes of the ottoman turks / J. S. Phillpots. – Oxford, 1859. – P. 22.– Режим доступа : books.google.com.

In this article on the basis of Ottoman written origins and literature the authors present the review and analysis of the causes and conditions, which led to the decline of fief-holding timar system in the Ottoman State. Timar system gave the opportunity to keep the numerous army with poor financial resources and undeveloped fiscal system, gave opportunity taxation all producers and to collect all taxes. This system is osman institution, which was introduced in the beginning of growth might Ottoman State, played a very important, fundamental role in the history of existence of this state formation, promoted of prosperity. Crisis of timar system caused for decline of might of the state.

Key words: *timar, ziamet, sipahi, fief, Devlet-i Âliye-i Osmâniyye (Sublime Ottoman State).*

**УДК 323.1 (477.8)
ББК 66.5**

Іван Монолатій

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МІСТО ЯК ЕПІЦЕНТР ПРОТИСТОЯННЯ “ІНШОСТЕЙ” (кінець XIX – початок XX ст.)*

У статті досліджується феномен західноукраїнського міста як об'єкта міжетнічної конкуренції в період політизації етнічностей. Обґрунтовується теза, що в реаліях патріархальної економічної структури регіону театром конкуренції “своїх” і “чужих” виступало західноукраїнське місто. Антологія антагонізму груп у досліджуваному хронотопі свідчить про політизацію невдоволення, розширення суб'єктів міжетнічної конкуренції від дво- до тристороннього формату, участь у ній як рівно-, так і різностатусних спільнот, поліпредметність їх протиріч.

Ключові слова: *місто, етнізація, епіцентр протистояння, міжетнічна конкуренція, етнофори, політичні актори, західноукраїнські землі.*

Міжгруповий інтеракціонізм на західноукраїнських землях періоду політизації етнічностей означений низкою політичних суперечностей і конфліктів. Останні в умовах реакції політичних акторів та етнічних лідерів на ту, що існує/уявну кривду або внаслідок їхнього небажання змін у статус-кво фокусували увагу на конкуренції ідеологій “своїх” і “чужих”.

---

* Стаття підготовлена в рамках співпраці з Інститутом політичних досліджень “Політична сфера” (м. Мінськ, Беларусь, Інститут палітычных даследаванняў “Палітычная сфера” (ІПС)). Автор висловлює подяку директорові ІПС, доктору політичних наук Андрію Казакевичу (Андрэй Казакевіч) за сприяння в реалізації дослідження етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.

Сучасній вітчизняній історичній та етнополітологічній науці тривалий час зацікавлення проблемою західноукраїнського міста як об'єкта міжетнічної конкуренції притаманне не було. Вивчення означеної проблеми в контексті з'ясування конфліктної взаємодії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період започатковане М.Гоном [5], розвинуте автором цієї статті на прикладі вивчення особливостей українсько-єврейської міжетнічної конкуренції в містах Галичини й Буковини імперського періоду [16]. Пропонована стаття продовжує вивчення проблеми особливостей міжетнічних взаємин у форматі дослідження діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери в містах регіону кінця XIX – початку XX ст.

Оскільки сучасна концепція етноконфліктної взаємодії передбачає вивчення суперечностей і конфліктів “чужих” за сферами їх прояву в різних сферах суспільного життя, то осягнення етнополітичного дискурсу міжетнічної взаємодії на прикладі конкуренції за західноукраїнське місто дозволить виокремити суперечності й конфлікти як домінуючі тенденції міжетнічного інтеракціонізму в досліджуваному регіоні.

В архітектоніці етносоціальних суперечностей і конфліктів на західноукраїнських землях періоду політизації етнічностей поруч із битвою за землю на одному щаблі постав інший епіцентр протистояння – місто. А що в умовах гострої нестачі дефіцитних ресурсів і міжетнічної напруги в поліетнічному аграрно-індустріальному суспільстві місто виступало своєрідним анклавом “іншості”, то його етнічна більшість асоціювала з політичними й культурними впливами “чужих” [5, с.201; 16, с.94–95].

Для багатьох сучасників етнофорів-українців міста західноукраїнського регіону були своєрідними bastionami, які, по-перше, треба було здобувати за допомогою інтеграції/конкуренції в економічній сфері і, по-друге, здійснити перенесення власного етнічного бізнесу з міських околиць у центральні частини міст. На це етнічні лідери українців ще в 1880-х рр. зауважували: “Як і всюди, так і в нас ... почалася недоля руська. Міщан руських майже всюди витіснили чужинці з середини міста і головних вулиць на далекі передмістя і бічні вулички ... Русини-міщани в своєму місті залишилися без хати” [19]. Аналогічними були повідомлення львівської преси кінця 1900-х рр.: “Руське міщанство Східної Галичини витиснуте нелюдським ставленням поляків і безправ'ям на околиці міст і в передмістя. З'являтися русинам в окремих міських центрах було небезпечно для життя і здоров'я не лише вночі, а й удень” [18].

Засилля “чужого” етнічного бізнесу, в наступному випадку єврейського, не без підстав хвилювало й польське міщанство. Окремі його лідери з розпачем писали: “На найголовніших вулицях розсілися жидівські кам'яниці, у яких католицька стихія (найчастіше руська) репрезентована охоронцями й домашньою обслугою. Власниками й локаторами є жида, тому службовець-поляк і міщанин-поляк шукають дешевих помешкань на передмістях... У суді, залізничній дирекції, банках, кав'ярнях, ресторанах, у магістраті, у старостві й усюди розійшлася сила-силенна отих прибульців зі Сходу, які так дуже полюбили наші землі й з такою семітською щирістю стиснули нас у сердечних обіймах, а ми, народ рицарських звичаїв, відступили так швидко, що втратили враз матеріально. Залишилася нам тільки традиція давніх добрих часів і давні родові шляхетські та міщанські прізвища” [25, с.29].

Каталізатором етносоціального протиборства за західноукраїнські міста стало взаємне перетинання етнічного й економічного компонентів. Причини цього – етносоціальна, психологічна дистанція між містянами й селянами, а також слабкість індустріального сектора економіки теренів, які є об'єктом нашого вивчення. Безсумнівно, що домінуючу тенденцію в етнополітичній поведінці українців і надалі визначав світ українського села з традиційно-патріархальним світоглядом, однак на зміну захистові в “рідному” селі в “чуже” місто почали “виходити” фігуранти етногрупових інтересів українців – політичні партії. Безпосередні заяви їхніх лідерів стали віддзеркаленням модерної шкали суспільних цінностей.

Обґрунтовуючи “міську політику”, політичні актори етнічної більшості регіону висували завдання створення насамперед нових робочих місць і розв’язання таким способом проблеми безробіття сільського пролетаріату. Осередками етнонаціонального культурного й політичного життя мали стати майстерні дрібнотоварних виробників, крамниці, торговельні спілки. Уже “жовтнева” 1890 р. програма РУРП передбачала: “Для виобразування народа ... єсмо за закладанем і удержуванем громадських спілок промислових і торговельних” [11, с.17].

Етнофори-українці, речники національно-демократичного сегмента, у програмі Народної Ради 1892 р. заявляли: “Хочемо всіми законними средствами двигати наш руський нарід з упадку економічного ... в напрямках ... піднесення рільництва і промислу з особливим узглядненем інтересів нашого селянства і міщанства та взагалі робітничих верств народу...” [13, с.260]. Схожі наголоси спостерігалися під час “консолідаційного” з’їзду москвофілів, народовців і радикалів (“З’їзд мужів довір’я”) у Львові 19 березня 1894 р. На ньому політичні актори українців одноголосно ухвалили перший пункт резолюції, у якому говорилося: “Стоячи на ґрунті конституції, будемо домагатися запровадження в життя гарантованих нам конституційних прав, а головну увагу звертаємо на потреби нашого селянства і міщанства” [13, с.271; 23, с.112].

Знову ж таки “груднева” (“Народна програма”) 1899 р. програма УНДП проголошувала стратегію на здобуття українцями землі, засобів праці на ній, а також розвиток етнічного промислу й торгівлі [17]. Симптоматично, що у відозві Народної Ради із закликом об’єднуватися довкола УНДП українські міщани перебували на одному шаблі з інтелігенцією та селянами [2].

Очевидно, що українським політикам ішлося в першу чергу про потреби українського села, а вже потім – міста. Ми вбачаємо в цьому захисну функцію такого документа, спрямованого на декларацію політичних намірів українського національного табору. Така позиція роз’єднаних українських політичних фігур спричинилася певною мірою й до того, що вже наприкінці XIX ст. поширеною стала думка, що український селянин “непотрібний місту” (Ю.Бачинський) [1, с.121]. А що ще на початку XX ст. українські радикали закидали соціал-демократії шаблонне трактування праці селян на рівні з міськими робітниками, без огляду на її особливість, то частина членів УСДП вимагала від партійних лідерів ухвалення окремої аграрної програми.

Соціальні й економічні права українців, “промислових і рільничих робітників”, а отже, і міських працівників, мала б забезпечити оновлена програма РУРП, опублікована 5 січня 1905 р. До того серед радикалів точилася внутрішньопартійна дискусія стосовно зміцнення статусу селянства в ширшій концепції соціально-економічного розвитку українців. У баченні радикалів, які твердили про економічну слабкість незначної кількості розпорошеної національної буржуазії й майже відсутню страту міщан-українців, справа опанування міст була якщо не останньою, то зовсім не завданням загальнонаціональної ваги. А тому домінуючий погляд на економічну сферу тогочасного українського суспільства, на нашу думку, відображала позиція дописувача “Нового громадського голосу”, який стверджував: “У нас, у Русинів в Галичині, можна сказати існує тільки одна спільна кляса, т. є. селяни – хлопи і робітники рільні, яких інтереси і потреби є ті ж самі, що й усіх селян, бо вправі усі хлопи мають троха землі і майже усі хлопи ходять на заробки, так що можна сказати, що є тільки одна спільна кляса хлопів-селян” [9].

Такі оцінки (від)присутніх в українському соціумі соціальних страт, де перше місце резервувалося за селянами, останні ж відводилися робітникам і міщанству, відображає, сказати б, два боки однієї медалі. З одного боку, усвідомлення реалій етносоціального розвитку групи, з другого, – рефлексії старого мислення, традиціоналістської шкали суспільних цінностей. Водночас сам факт імовірного залучення до соціальних сил, у лоні яких нуртували етнонаціональні ідеали, міщан і робітників –

усвідомлення перспективи, у якій власне “я” надалі формуватиметься не лише в соціокультурному світі українського, майже самодостатнього, моноетнічного села, але й поліетнічного міста.

Однак, незважаючи на початок участі в боротьбі за домінування в містах українців, ті з них, які не витримували конкуренції на селі й намагалися інтегруватися в міське виробництво чи сферу послуг, не могли реалізувати своїх намірів почасти тому, що ринок праці формувався головним чином єврейськими й польськими роботодавцями. Адже йшлося про здобуття переваги в тому епіцентрі, який символізував перспективу економічної й соціальної модернізації. А що в процесі конкуренції за місто суб'єкти етнополітичних процесів упродовж транзитивного періоду розв'язували для себе кардинальні проблеми (наповнити/зміцнити соціокультурний простір міст; поширити/утримати власні впливи), то їхні роль і завдання в цій боротьбі були похідними від статусу спільнот.

В умовах економічно відсталого регіону модернізаційний модуль конфлікту був означений, по-перше, спробами євреїв і поляків зберегти економічну перевагу в містах і, по-друге, зусиллями місцевої етнічної більшості, спрямованими на зміну їхньої соціальної структури, подолання її неструктурованості. Тому можливість зміни позицій у тодішньому етнокультурному поділі праці з боку українців спонукала євреїв і поляків до захисту їхнього етнічного бізнесу.

Саме такі вимоги висували польські політичні фігури. Серед піонерів їхнього “наступу на місто” були передусім ендеки. Їхня мотивація крилася у твердженні, що саме страта приватних торговців-євреїв у передвоєнній Галичині несла “страшну конкуренцію для польського (! – *I.M.*) міста ... для малого й великого бізнесу, торгівлі й промислу, для професій вільних і робітничих, для капіталіста-поляка й пролетаря, для всіх, хто працює на землі” [24, с.15–16]. Як докази наводилися підрахунки самих єврейських статистів. Так, Й.Гірш доводив, що в передвоєнне десятиліття на етнічних польських землях (до яких зараховували й Східну Галичину) 2/5 євреїв жили з торгівлі, при тому, що в поляків таких було тільки 2%. Як приклад монопольного становища євреїв наводилися дані про їхню перевагу над поляками, зокрема, у тютюновій галузі – у 35 разів, галузях споживчої механіки (інструменти, годинники, іграшки) – удесятеро, збуті товару – уп'ятеро, споживанні – утричі, будівництві – удвічі [24, с.15]. Унаслідок цього, як зізнався член “Стронництва Народно-Демократичного” (далі – СНД) М.Вуйціцький, у Галичині серед середнього класу польського міщанства набуло популярності гасло економічного й товариського бойкоту євреїв – там, де конкуренція була найбільшою [24, с.16–17].

Стратегічну мету польських націонал-демократів – посилення польського сегмента економіки в містах досліджуваного регіону через витіснення з них євреїв – сповідували члени СНД на місцях. Завдяки економічному бойкоту вони прагнули досягти подвійного результату: з одного боку, позбутися євреїв, з іншого, – посилити соціально-економічні позиції страти польських торговців в українському етнічному середовищі.

Наприклад, узимку 1906 р. зазвучали голоси ендеків, які застерігали однопартійців від надміру активного наступу супроти євреїв. Причина цього – занепокоєння тим, що їхньою перемогою можуть скористатися українці. З огляду на це, ендеція практикувала поширення в регіональних ЗМІ неправдивих відомостей про підготовку українцями погромів і вбивств міщан – передусім поляків, а потім і євреїв. Вочевидь така тактика часопису “*Ślowo Polskie*” й персонально вчителя-поляка А.Сочинського спрямовувалася на цільову підготовку членів СНД до використання сили в боротьбі з обраними собі жертвами – євреями й українцями [8, арк. 2–3 зв.]. Парадоксально, але принцип (не)застосування насильства щодо “чужих” у Надвірній розмежував польську громадськість: приміром, повітовий староста не надав ваги свідченням про те, що

українці-міщани мають зброю, а тому не заборонив проведення всіх публічних заходів у повіті. Небезпідставно побоюючися заворушень, жандармерія контролювала громадські місця. Зокрема, виставили пост охорони перед будинком посла Корнила Мандичевського та інших українців, які користувалися в місті авторитетом [23, с.367]. Щоправда, подібних заходів не здійснили стосовно єврейських підприємців, які, як стверджували в суді свідки-поляки, “ніхто инший лиш Жиди розпускали сі ложні вістки про різню” [8, арк.3].

Протиеврейський фронт роботи ендеків унаочнювали пропагандистські кампанії, поширення шовіністичної преси й брошур у містах Галичини. В одній із них говорилося: “Не для себе творимо історію, але для нащадків наших, онуків наших онуків. І якщо не тепер єврейська проблема згине з поверхні світу, то за років 50 або сто, дай Боже, дожити перших проявів щасливої розв’язки її нашим потомкам” [24, с.39–40]. Отже, у цьому випадку актуалізований польсько-єврейський етносоціальний конфлікт набирив ознак урбаністичного антисемітизму в поєднанні з економічним націоналізмом.

Суголосними із закликами витіснити євреїв з міст Галичини як головну перешкоду розвитку етнічного бізнесу польської групи були агресивні публікації адептів москвофільства. Виходячи нібито з пріоритетів етнічної більшості краю – її прагнення до економічної самостійності в селах і містах (проголошеного в програмах політичних партій), довголітні союзники польських політичних акторів і, зокрема, ендеків, хаотично ставили завдання усунути євреїв з дрібнотоварного виробництва й торгівлі, бо вони “... хотять создати себѣ въ Галичинѣ еще свой земледѣльческій элементъ, чтобы впослѣдствіи выступити яко третья народность въ Галичинѣ (розрядка в оригіналі. – *І.М.*), съ временемъ овладѣти также и селами (якъ нынѣ овладѣли городами) и сдѣлати изъ Галичины Палестину” [3].

А що на зламі XIX–XX ст. у західноукраїнських містах міжетнічна конкуренція в економічній царині набирала виміру єврейсько-польсько-українського суперництва й перетворилася на боротьбу за існування етнофорів, промовистою є оцінка усталеного етнокультурного поділу праці й прагнення змінити позиції в ньому суб’єктами етносоціальних суперечностей [10]. Зосібна С.Гольдельман писав, що “... в торгу в Галичині жидівський купець і посередник є поки що (й ще довго буде!) – природним економічним чинником. В Галичині нема інших елементів, що могли б из користю для народної господарки заступити Жидів. [...] І тут ... жидівський посередник крамарь чи ремісник живе від контакту з селянином. Але селяне тут нещасніший народ. [...] Тут селянин не може годувати таку ораву посередників, яких в жидівському населенні значна більшість. [...] Тут серед Жидів неймовірна кількість живе, що зовється з повітря, або як тут кажуть, від бубличного торгу. [...] В Галичині немає господарчих підстав для жидівсько-української ворожнечі. [...] Навпаки, був спільний ворожий польський фронт, себто, підстава для політичної жидівсько-української кооперації” [7, с.28–29]. Ротацію ролей між суб’єктами міжетнічного інтеракціонізму суттєво коригувало формування уявлення про “чуже”, “неукраїнське” обличчя міста.

У містах і містечках регіону, де українці залишалися в меншості, вони не могли й не використовували тих методів боротьби, якими користувалися радикальні елементи із числа української етнонації на селі. Тому курс на соціальну емансипацію українців порушував усталений розподіл сфер професійної зайнятості між етнонаціями західноукраїнських земель. При цьому жодна з них, зокрема українці, поляки та євреї, не тільки не хотіла, а й не могла поступитися традиційними сферами професійної зайнятості чи відступати із завойованих позицій.

Причина цього – специфіка досліджуваного хронотопу, його етноекономічної структури. З одного боку, відсутність розвиненого індустріального сектора, з іншого, – особливість активної діяльності страти приватних торговців із числа євреїв і поляків –

представників дрібнотоварного виробництва. Ці особливості загалом підтверджують висновки російського дослідника А.Санглібаєва про етнічне підприємництво як конфліктогенний фактор [20, с.182, 185–186].

Суттєвим каталізатором активності міжетнічної боротьби за позиції в економіці виявилася не тільки чисельна перевага “чужих” у містах, а та обставина, що міста залишалися осередками, де суперництво за дефіцитні ресурси здійснювалося методами чесної конкуренції. Згідно з її постулатами етнічна більшість попри те, що досягла певних успіхів, не реалізувала свого кардинального завдання – забезпечувати домінування в усіх сферах суспільно-економічного життя [4, с.173–174].

Про це свідчить співвідношення етнонаціональних спільнот в окремих сферах міської господарки. Приміром, у 1900 р. у Львові, за підрахунками радянського історика О.Мазурока, частка українців серед промислового населення міста становила 4,6%, а поляків – 80%; серед промислових робітників українці становили 5,4%, а поляки – 81%. В усіх галузях господарства Львова в 1900 р. було зайнято 5,8 тис. українців-робітників, або 19% від усієї кількості [14, с.103, 104]. Що ж стосується інших міст регіону, то, скажімо, в Бориславі наприкінці 1880-х рр. налічувалося понад 10 тис. постійних і сезонних робітників, з яких українці становили 45%, поляки – 30%, євреї та інші – 25% [14, с.104].

Хоч українці-ремісники й спромоглися проникнути на місцевий ринок групи більших, середніх і малих міст краю, проте вони не змогли змінити загального співвідношення в ньому “чужих”. Так, наприклад, у м. Коломия в 1912 р., за нашими підрахунками, працювало 257 осіб, які офіційно володіли т. зв. “міськими ремеслами і професіями”. З-поміж 50-ти усталених у цьому місті професій українці та німці брали участь як власники тільки в семи фахах (по 14% на кожну етногрупу), поляки працювали в групі 33-х професій (66%), а євреї – у групі 36-ти професій (72%) [22, с.101–204, 345–875].

Загалом станом на початок 1910-х рр. приватні ремісники й торговці етнічної більшості посідали фактично останнє місце на місцевому ринку: з 257-ми осіб, які формували економічні позиції в місті, українців нараховувалося лише 11 осіб (4,3%) (по два гончарі, кушніри, масарі, шевці; по одному забруківнику, пекареві, римарю). Аналогічною (11 осіб, або 4,3%) до українців була ситуація з поодинокими власниками-німцями – переважно мешканцями німецьких колоній на околиці Коломиї: по одному зброяреві, колодію, слюсареві, шевцю, фотографові; по три римарі й теслі. Що ж стосується професій, притаманних міському укладові життя, то ними майже монополюючо володіли євреї (130 осіб, або 50,6%) і поляки (105 осіб, або 40,8%) [Там само]. Тут уже надто символічним здається нам трактування сучасниками Коломиї як міста “чужих”: “...решительно никто не считает Коломью русским городомъ. А вѣдь наши сосѣди, братья и гегемоны – народъ весьма чуткій. ... они съ присущимъ имъ самосознаніемъ утверждаютъ, что Коломья ихъ “твердза на кресахъ” ... Въ то время, якъ русскіи заблуждаются, полагаючи, що Коломья руській город, и поляки сами себе обманываютъ, объявляючи Коломью своею крѣпостью – Коломья за границами Галичини пользуется славою еврейского города” [12].

Подібна ситуація спостерігалася в Станіславові. Станом на 1913 р. у місті налічувалося 909 торговельних підприємств, зокрема єврейських – 843 (92,7%), польських – 50 (5,5%) й українських – 16 (1,7%). Згідно з даними окружного суду в самому місті та Станіславівській судовій окрузі працювало 255 приватних фірм, торговельних та акційних спілок: єврейських – 227 (89,0%), польських – 22 (8,6%), українських і німецьких – по три кожна (відповідно по 1,2%) [25, с.30]. У страті ремісників теж переважали євреї – 781 особа (70,3%), за ними йшли поляки – 242 особи (21,3%); групу замикали українці – 85 осіб (7,6%) і німці – дві особи (0,3%). Щоправда, серед учнів майстрів і челядників зростала кількість представників етнічної більшості регіону. Якщо з 28-ми

учнів-столярів, які в січні-травні 1913 р. склали фаховий іспит, налічувалося 16 євреїв, восьмеро поляків і четверо українців, то в шевському ремеслі серед помічників було 40%, серед учнів – 60% українців, у той час як власне майстрів-українців було тільки 3%. А от разом у ремісництві Станіслава, за підрахунками Л.Зьобровського, працювало 60% євреїв, 32% українців і 8% поляків [25, с.31–32].

Домінування євреїв у всіх сферах соціально-економічного життя Станіслава в досліджуваній період суттєво хвилювало етнофорів-поляків, які із занепокоєнням писали: “... напередодні світової війни польське міщанство Станіслава опинилося перед сумним образом прірви. Польський міщанський запал згасав порівняно з колишніми роками, коли польський шляхтич одягав мундир службовця намісництва чи люстратора повітової ради, тепер міщанин-поляк дедалі частіше ходив “за шлагбаум” – на місце, яке століттями займало жидівське гето – й уподібнювався до ролі поденного заробітчанина на єврейських підприємствах” [25, с.34].

Природа таких показників та оцінка їх етнофорами – контроверсійні. З одного боку, зрозуміле прагнення євреїв і поляків зберегти домінування в місті – осередку їхнього традиційного проживання. З іншого, – проникнення в місто й закріплення в ньому українців (почасти й німців) на ринку виробництва й послуг у досліджувану добу завершилися скромними здобутками. Давалася взнаки й фактична неможливість промислової пролетаризації етнічної більшості.

Нова тенденція у взаємодії українців і “чужих” у містах регіону – активізація їх суперництва у сфері економіки, зумовлена діяльністю кредитних і кооперативних установ перших, – означилася на початку XX ст. Скажімо, якщо в 1904 р. у містах Галичини діяло 68 кредитних, дев’ять промислових і чотири торговельні установи із загальним оборотом приблизно 43 млн крон, то в 1914 р. тільки українських торговельних кооперативів налічувалося 38 [14, с.107].

Відправний пункт соціальної модернізації українців – усвідомлення того, що “вбогий наш нарід головно тому, що ми досі обмежувалися майже виключно хліборобством. Ми зовсім занедбали такі важні в житті народу чинники, як промисл і торгівля. Ці два чинники, поза хліборобством, є головними двигунами культури” [15]. У конкуренцію з тими “чужими”, хто здавна домінував у царинах торгівлі та дрібнотоварного виробництва, вступив кооперативний рух етнічної більшості регіону. У його основі – постулат національної консолідації, утілений у гаслі “Свій до свого по своє!” Як згадував відомий кооперативний діяч С.Геник-Березовський, між етнофорами-українцями поширювалося гасло “Якщо можеш щось знайти у свого купця-українця – купи у нього; перш за все купуй товари рідні, рідної продукції” [6, с.43].

Зміцнювали сегмент “своїх” у професіях, що притаманні міському укладові життя, українці завдяки організації підтримки інтелігенції із числа власної групи, створенню крамниць, формуванню страти приватних торговців. Тенденцію прориву в соціальному оновленні українства, як і співвідношення етнонаціональних спільнот, засвідчують його здобутки в окремих містах регіону. Наприклад, у Коломиї на українських купців покладався обов’язок купувати товар тільки від українських фабрикантів чи в гуртових складах “Народної торгівлі” або поодиноких кооперативах. Однак сучасники з жалем пригадували, що “чужинецькі купці та промисловці з сильним капіталом приваблювали наших купців нижчими цінами купна та договірним кредитом”. До того ж непоодинокими були суперечності в середовищі українського етнічного бізнесу за межі впливу: “...між українською кооперацією та українськими приватними купцями заіснували конфлікти: в селах відкривались приватні крамниці, а на думку кооператорів, приватні підприємства охоплювали територію кооперативної діяльності” [6, с.44].

Незважаючи загалом на перешкоди в розвитку української кооперації, які чинила місцева влада, репрезентована польськими політичними акторами, із часом вона стала потужною економічною силою, яка вступала в конкуренцію з тими “чужими”, хто збе-

рігав панівні позиції в царинах міської торгівлі й промислу. Помітний поступ українців у міському дрібнотоварному виробництві дав підстави етнічним лідерам поляків стверджувати, що "...сьогодні в деяких містах, наприклад Самборі й Тернополі, у центрі міста, важко знайти заклади польської торгівлі й власність (поляків. – *I.M.*), натомість виростають, як гриби після дощу, власність і торгівля жидівська, і навіть українська" [21, с.12].

Таким чином, висновуємо, що соціально-економічні ресурси є одним із найпоширеніших предметів міжгрупової боротьби, а суперечності й конфлікти в економічній сфері досліджуваного хронотопу – одна з домінуючих тенденцій інтеракціонізму етнонаціональних спільнот у західноукраїнських містах кінця XIX – початку XX ст. Потенціал міжгрупової упередженості тут збільшувала інтенсифікація господарських зв'язків, а отже, і власних національно-економічних інтересів. Це свідчило, зокрема, про особливу значущість соціальних благ для фізичного виживання етногруп та їхнього нормального культурного, етнополітичного та іншого розвитку в західноукраїнських містах.

А що міжгруповий інтеракціонізм позначений етносоціальними суперечностями, які спричинені об'єктивними й суб'єктивними факторами, то він стрімко еволюціонував у латентні, подекуди й актуалізовані конфлікти. Етносоціальні суперечності й конфлікти на західноукраїнських землях періоду політизації етнічностей передусім обумовив фактор етнічного оточення. Суперечності за володіння дефіцитними ресурсами в досліджуваній період стали джерелом етносоціального конфлікту зазвичай у латентній і в актуалізованій формі регіональних етносоціальних конфліктів. Унаслідок цього й відбулася його трансформація в стрижень конструкції міжетнічної взаємодії.

1. Бегей І. Юліан Бачинський : соціал-демократ і державник / Ігор Бегей. – К. : Основні цінності, 2001. – 256 с.
2. Водозва. Братя Русини! // Діло. – 1900. – 19 (31) січня. – С. 1.
3. Галичина или Палестина? // Галичанинъ. – 1900. – 28 января (9 февраля). – С. 1.
4. Гон М. Из кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західно-українських землях у складі Польщі (1935–1939) : монографія / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2005. – 192 с.
5. Гон М. Місто як об'єкт міжетнічної конкуренції в Західній Україні (1918–1939 рр.) / Максим Гон // Галичина. – 2005. – № 11. – С. 201–208.
6. Генік-Березовський С. Українські купці й промисловці в Коломиї та повіті (1927–1945) / Степан Генік-Березовський // Коломия й Коломийщина : зб. споминів і ст. про недавнє минуле. – Філадельфія ; Коломия : Видання Комітету Коломиян; Наукове товариство ім. Шевченка, Коломийський осередок, 2008. – Т. II. – С. 43–46.
7. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну : матеріали до історії українсько-жидівських відносин за часів революції / Соломон Гольдельман. – Відень : Жидівське вид-во "Гаймон" на Україні, 1921. – 80 с.
8. Дело по обвинению Сочинского Антона за помещение в газете "Слово польске" заметки о подготовке украинцами резни на поляков и евреев в г. Надворна. 09.02. – 04.04.1906 г. / ДАІФО, ф. 225, оп. 1, спр. 89, арк. 1–13.
9. До наших читачів і прихильників // Новий громадський голос. – 1905. – 2 лют. – С. 1–2.
10. Израильскій пліччъ // Галичанинъ. – 1899. – 23 июня (5 июля). – С. 1.
11. Історія українських політичних партій : хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. / упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – К. : В-во Європейського університету, 2003. – Ч. 1. – 561 с.
12. Коломийській фелетонъ // Галичанинъ. – 1900. – 15 (28) января. – С. 1.
13. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів : Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.
14. Мазурок О. С. Города западноукраинских земель эпохи империализма : социально-экономический аспект / О. С. Мазурок. – Львов : Світ, 1990. – 156 с.
15. Могилянський Р. Національний промисел : короткі відомості / Р. Могилянський // Нова доба. – 1936. – 12 квіт. – С. 3.
16. Монолатий І. Город как объект украинско-еврейской конкуренции в Западной Украине (конец XIX – начало XX вв.) / Иван Монолатий // Палітычная сфера. Часопіс палітычных даследаванняў. – Мінск, 2009. – № 12 : Горад і палітыка. – С. 93–109.

17. Народна програма // Діло. – 1899. – 16 (28) грудня. – С. 1.
18. Наше мѣщанство // Голось народа. – 1909. – 18 (31) грудня. – С. 2–3.
19. Недоля руська // Руская рада. – 1881. – 18 січня. – С. 4.
20. Санглибаев А. А. Этническое предпринимательство как конфликтогенный фактор / А. А. Санглибаев // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6 : Философия, культурология, политология, право, международные отношения. – 2008. – Вып. 1. – С. 181–187.
21. Głabiński St. Wspomnienia polityczne. Część pierwsza. Pod zaborem austriackim / Stanisław Głabiński. – Pelplin : Nakładem drukarni i księgarni Sp. Z O. ODP., 1939. – 559 s.
22. Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji / Józef Olszewski (red.). – Lwów : Nakł. Ligi Pomocy Przemysłowej, 1913. – Wyd. 2. – 875 s.
23. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin : ZAPOL, 2007. – 670 s.
24. Wójciński M. Polska a Państwo Żydowskie / Mieczysław Wójciński. – Lwów : Nakładem księgarni polskiej Bernarda Połonieckiego, 1919. – 40 s.
25. Ziobrowski L. Mieszczanstwo polskie Stanisławowa w r. 1913 (Jego siła gospodarcza i znaczenie kulturalne) / Leon Ziobrowski // Księga pamiątkowa mieszczaństwa polskiego w Stanisławowie 1868–1934 / [pod redakcją Dr. Józefa Zelińskiego]. – Stanisławów : Nakładem Zjednoczenia mieszczan polskich w Stanisławowie; Druk St. Chowaniec, drukarnia i litografia w Stanisławowie, 1935. – S. 27–40.

In this paper the phenomenon of the city in the West Ukraine as an object of competition between ethnic politicization of ethnicity. Substantiates the claim that the economic realities of patriarchal structures in the region, the theatre of competition “its” and “alien” performed West-Ukrainian city. Anthology antagonism groups studied chronotope shows politization of discontent, the expansion of inter-competition subjects from bilateral to trilateral format, participate in its equal and different status communities.

Key words: city, ethicizing, the epicenter of conflict, interethnic competition, ethnophors, political actors, West-Ukrainian lands.

**УДК 94 (470+477) “1918”
ББК 63.3 (4 Укр) 613**

Ярослав Штанько

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО БІЛОГО РУХУ ПІВДНЯ РОСІЇ З УКРАЇНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ (1918 р.)

Стаття присвячена висвітленню основних напрямів і форм співробітництва Української держави з Білим рухом півдня Росії. Доведено, що українська допомога полягала в значних обсягах поставок військового спорядження та зброї, незважаючи на присутність німецького військового контингенту на українській території. Відзначається, що саме підтримка Української держави та німецького командування в найбільш критичний момент існування Білого руху сприяла формуванню на базі донського, кубанського козацтва та Добровольчої армії потужного антибільшовицького блоку.

Ключові слова: Українська держава, Білий рух півдня Росії, антибільшовицький рух, громадянська війна, військово-технічне співробітництво.

У період революційного піднесення, започаткованого Лютневою революцією 1917 р., відбувся бурхливий процес національно-державного відродження народів, поневолених Російською імперією. Це зумовило появу на постімперському просторі нових національних державних утворень. Але вихід Росії з Першої світової війни, а головним чином більшовицький переворот восени 1917 р., стали причиною виникнення руху, який основною метою своєї діяльності вважав відновлення територіальної цілісності та могутності Російської держави. Його консолідуючим ядром стали офіцерство колишньої російської армії, донське й кубанське козацтво.

Учасники Білого руху, тобто Всевелике Військо Донське (далі – ВВД), Кубанська область і Добровольча армія, займали вкрай невідгідне стратегічне становище. Вони розташовувались у периферійних районах колишньої Російської імперії, у яких не було достатньо розвинутої промисловості та системи комунікацій [21, с.71]. Україна в цьому відношенні відрізнялася від них. Значний промисловий потенціал і розвинуте сільське господарство могли стати потужною економічною базою Білого руху. Крім того, на